

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

1. Асафьев Б. Путеводитель по концертам / Б. Асафьев. – М., 1978. – С. 33.
2. Давидов М. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста / Микола Давидов. – К., 1997. – С. 14.
3. Іванов Є. Акордеонно-баянне мистецтво України / Є. Іванов // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. Чайковського: Музичне виконавство. – К., 2002. – Кн. 9. – С. 35.
4. Іванов Є. Академічне баянно-акордеонне мистецтво на Україні: дис ... канд. мист.: спец. 17.00.02 "Музичне мистецтво" / Євген Іванов. – НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 1995. – 277 с.
5. Іванов Є. Українська академічна баянно-акордеонна школа. Проблеми еволюції / Є. Іванов. // Феномен школи в музично-виконавському мистецтві: тези міжн. наук.-теорет. конф. – К.: 2005. – С. 33–34.
6. Князев В. Удосконалення виразливих можливостей баяна як стилю до розвитку виконавської техніки / Владислав Князев // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського: Музичне виконавство. Кн. 10. – К., 2004. – Вип. 40. – С. 21.
7. Мирек А. Из истории аккордеона и баяна / Альфред Мирек. – М.: Музыка, 1967.
8. Новожилев В. Баян / В. Новожилев. – М.: Музыка, 1988.
9. Римский-Корсаков Н.А. Летопись моей музыкальной жизни / Н.А. Римский-Корсаков. М., 1955. – С. 11.
10. Фуртвенглер В. Статьи. Беседы. Из записных книжек / В. Фуртвенглер // Исполнительное искусство зарубежных стран. – М., 1966. – Вып. 2. – С. 141.
11. Янчак В. Джазові реценції в репертуарному сьогоденні професійного баяніста (на прикладі "Восьми джазових п'єс для баяна" В. Власова) / В. Янчак // Львівська баянна школа на її сьодані представники (70-річчя від дня народження Анатолія Омуфрієнка присвячується): 36. мат. наук.-практ. конф. [ред.-упор. А. Душиний, С. Карась, І. Фрайт]. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 139–143.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2011

УДК 378.016:78

Тетяна Дорошенко, кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри естетичного виховання

Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті розкривається значення емоційної культури в системі професійної підготовки майбутнього вчителя музики, а саме у процесі формування його професійної культури, визначаються її сутність, зміст, важливі характеристики; окреслюються шляхи, що забезпечують ефективність навчального процесу у формуванні емоційної культури майбутніх учителів.

Ключові слова: емоційна культура, професійна культура, вчитель музики, навчальний процес.

Літ. 11.

Актуальність дослідження. В умовах входження України до Європейського освітнього простору та переходу до парадигми неперервної професійної освіти і особистісно зорієнтованого виховання та навчання зростають вимоги до рівня професійної підготовки вчителя, його особистісних якостей, загальної культури. Сьогодні не викликає сумніву той факт, що компетентність, професіоналізм учителя в поєднанні з його творчою індивідуальністю значною мірою підвищують рівень освіченості, особистісного й культурного розвитку учня.

Одним із стратегічних завдань, визначених у Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, є створення умов для формування професійної культури вчителя. Перенесення акцентів із системи знань на особистість вихованця, розвиток його духовних і моральних здібностей зумовлюють потребу в педагогічних

кадрах, здатних до створення умов для саморозвитку, самореалізації особистості в різних типах навчальних закладів. Педагогічні заклади мають стати школою не тільки професійного, а й емоційно-морального становлення особистості майбутніх педагогів, оскільки емоційний компонент займає вагоме місце у професійній культурі майбутнього вчителя.

Освіта виконує роль транслятора культури, тому що в процесі навчання людина застосовує знання, які допомагають їй розуміти культуру, а сама людина є не тільки суб'єктом культури, а й її творцем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. С.У. Гончаренко розглядає поняття "культура" як "сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

діяльності. У вузькому значенні – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи і організації, що забезпечують їх функціонування. Водночас під культурою розуміють рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності [4, 182].

На думку вченого П.І. Підкасистого, "... існує культура загальна і культура професійна. Характерним є те, що і та й інша тією або іншою мірою притаманні кожному фахівцю, у будь-якій сфері діяльності. Людині необхідні і культура спілкування, культура рефлексії і культура поведінки, зовнішнього вигляду та мови..." [9, 338].

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях зміст професійної культури вчителя розглядається як сукупність спеціальних теоретичних знань і практичних умінь, що характеризує особистість вчителя з позицій цілісного професійного розвитку (О. Барабанщикова, Є. Бондаревська, В. Буряк, О. Гармац, С. Єлканов, І. Зязюн, І. Ісаєв, О. Киричук, Л. Кондрашова, Д. Ніколенко, Н. Нічкало, В. Паламарчук, В. Радул, А. Растрігіна, О. Рудницька, О. Савченко, С. Сисоєва, М. Шкіль та ін.).

Значна кількість наукових праць присвячена проблемі формування професійної культури при вивченні мистецьких дисциплін, зокрема музики, що передбачає розвиток особистості (О. Апраксина, Б. Асаф'єв, Н. Ветлугіна, Л. Гродзенська, Д. Кабалецький, В. Шацька); професійну підготовку (Л. Арчажнікова, В. Муцмаєр, О. Олексюк, Г. Падалка, Г. Ципін); педагогічну майстерність (Н. Белова, Л. Ісаєва, Р. Кузьменко, І. Мостова); сформованість музичної культури (О. Гордійчук, Н. Гузін, Я. Радзицька, Г. Рязанова, А. Сохор, Р. Тельчарова, Л. Хлебнікова, Г. Шостакович та ін.).

Аналіз наукових праць педагогів-музикантів свідчить про те, що професійна культура майбутнього вчителя музики є складним особистісним утворенням, до складу якого входять система знань, система умінь і система особистісних якостей. Важливою складовою в системі особистісних якостей майбутнього вчителя є його емоційна культура.

Психологічні аспекти культури почуттів та емоцій знайшли своє відображення в працях Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, В.К. Вілюнаса, Л.С. Виготського, Г.С. Костюка, С.Л. Рубінштейна, Б.М. Теплова, П.М. Якобсона та ін. Проблема емоційної культури особистості все більше привертає увагу вчених в останні десятиріччя (І.П. Анненкова, В.І. Додонов, І.В. Могилей, В.Я. Семке, Л.Є. Соколова, М.Є. Телешевська).

Актуальність розробки й розв'язання даної

проблеми визначається тим, що емоційна культура в практиці підготовки сучасного вчителя недостатньо розглядається як показник його професіоналізму. Існує також суперечність між інтелектуальним та емоційним розвитком особистості майбутнього вчителя – інтелектуальне нерідко випереджає емоційне. Проте психологами і педагогами відмічено, що емоційні процеси займають важливе місце у формуванні особистості вчителя, а емоційна культура є складовою частиною його професійної культури. Емоції допомагають розкрити внутрішній світ людини, впливають на її вчинки, відіграють роль регулятора людського спілкування.

Актуальним сьогодні є теоретичне обґрунтування сутності, змісту емоційної культури сучасного вчителя; виявлення педагогічних умов, що забезпечують ефективність професійно-педагогічної підготовки студентів, важливою складовою якої є робота з емоційного виховання майбутніх педагогів. Особливого забарвлення ця проблема набуває у зв'язку з формуванням цього важливого особистісного утворення у майбутніх учителів музики.

Учитель музики, виходячи із загальноосвітніх завдань, мети навчання й виховання, розв'язує не тільки специфічні – музичні завдання, але й виховує засобами музики. Серед предметів мистецького циклу музика є найдивовижнішим, найтоншим засобом залучення до добра, краси, людяності. Музика – це мистецтво, яке відображає дійсність, всі складнощі і суперечності світу. Важливу роль у ній відіграють почуття, емоції. Музичний образ настільки багатозначний, наскільки багатозначні й складні почуття людини. Велика сила музики – в її активному характері: вона ніби змушує себе слухати, проникаючи у свідомість, збуджуючи емоції, викликаючи почуття, стаючи духовним стимулом поведінки особистості. Тому музика в арсеналі вчителя – могутній засіб виховання. Всією своєю творчістю, професійною майстерністю учитель музики здійснює вплив на погляди, смаки, інтереси учнів.

Успіх роботи вчителя музики багато в чому залежить від його здатності впливати на враження та емоційність школярів. Активізація саме емоційної сфери впливає на формування і розвиток духовних потреб, пізнавальних інтересів. Л.С. Виготський зазначає: "Емоційні реакції здійснюють суттєвий вплив на всі форми нашої поведінки і моменти виховного процесу. ...Якщо ви хочете викликати в учня потрібні вам форми поведінки, завжди потурбуйтеся про те: щоб ці

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

реакції залишили емоційний слід в учня. ...саме емоційні реакції повинні скласти основу виховного процесу” [3, 140 – 141]. Тому навчально-пізнавальна діяльність студентів – майбутніх учителів повинна сприяти формуванню емоційної культури.

Потреба у формуванні емоційної культури майбутніх учителів музики як складової їхньої професійної культури спонукала обрати тему статті та визначити її мету – розглянути сутність поняття “емоційна культура” в сучасних педагогічних дослідженнях, визначити роль емоційної культури у професійній педагогічній діяльності, окреслити шляхи, що забезпечують ефективність навчального процесу у формуванні емоційної культури майбутніх учителів музики.

Виклад основного матеріалу. Важливим у процесі становлення особистості майбутнього вчителя є досягнення єдності та взаємозумовленості інтелектуального, морального й духовного компонентів. Зв’язуючою ланкою в цьому виступають емоції, без яких неможливі людські стосунки, інтелектуальна, професійна діяльність.

У науковій літературі емоції розглядаються як своєрідні переживання, котрі відтворюють ставлення людини до предметів оточуючої дійсності (М.Д. Левітов), суб’єктивне ставлення людини до задоволення потреб (О.М. Лук). Практика доводить, що від уміння чуйно ставитися до настрою інших (П.М. Якобсон), визначити й правильно оцінити емоційний стан особистості (Г.П. Потиліко) залежить емоційний комфорт і того, хто вчить, і того, хто навчається, результативність педагогічного процесу. Досвідний і високий рівень емоційної культури педагога є важливою ознакою його професійної культури, готовності до здійснення професійної діяльності.

О. Лук, вивчаючи проблему емоцій, переконаний, що культура почуттів включає в себе багатство та різноманітність переживань, уміння управляти почуттями, поважати почуття інших людей, співчувати їм. На думку вченого, чим багатший власний емоційний досвід, тим легше уявити, зрозуміти душевний стан іншого і навіть “увійти у нього”. Він вважає, що це і є “справжнім критерієм культури почуттів”. Дослідник також відносить до критеріїв цієї культури здатність управляти своїми почуттями: “Опанування свого обурення – справжній вияв високої культури почуттів” [6, 173].

Досліджуючи проблему культури почуттів особистості, В. Толстих зазначає, що “у культурі виявлення почуттів, що дає змогу робити висновок про вихованість людини, знаходить явне

вираження ідейний і моральний зв’язок особистості із суспільством, з іншими людьми” [11, 14].

Культура почуттів, на думку Н. Крилової, є відображенням гуманістичної спрямованості емоційної сфери особистості, визначає емоційну насиченість її поведінки й діяльності [5]. Цікавим у розробці даної проблеми є підхід В. Бачиніна, який підкреслює, що культура почуттів виявляється не тільки в емоційній відкритості, доброзичливій прихильності до інших людей і готовності взяти участь у їхній долі, а й у здатності негативно реагувати на будь-які прояви зла та несправедливості [2].

Вчені одини стайні в тому, що повноцінний розвиток передбачає виховання емоційно зрілої, емоційно культурної особистості. Вказуючи на велике значення емоційної культури в житті особистості, В. Пошлужний зауважує, що емоційна культура включає в себе безліч почуттів, їх відтінків і способів емоційного реагування. Проте, вчений вважає, що емоційну культуру не можна ототожнювати з емоційною вихованістю, оскільки перша відображає міру вдосконалення, досягнення у розвитку емоційного життя особистості, а друга позначає відповідність рівня сформованості емоційної сфери віковим можливостям. Емоційна культура, зазначає він, не розвивається сама по собі, вона перетворюється разом із зміною потреб, інтересів, установок особистості. Під емоційною культурою В. Пошлужний розуміє складне динамічне утворення з багатою емотивністю – великою кількістю різних переживань і емоційних відгуків, розвинутою здатністю усвідомлювати свої почуття, свою власну емоційну поведінку, розуміти почуття інших людей і нести відповідальність за свої почуття [10].

На основі філософського, психолого-педагогічного аналізу понять “емоції”, “культура”, емоційна культура вчителя розглядається як складне особистісне утворення, інтегрована професійно значуща якість, що набула ціннісної спрямованості, системності, цілісності, здатності до самоуправління і саморегуляції; дозволяє адекватно виявляти, усвідомлювати, регулювати власні емоції, переживання, враховувати емоційний стан своїх учнів і вчити їх способам саморегуляції поведінки й керівництва настроєм оточуючих і тим самим функціонально забезпечує розвиток особистості вчителя, відповідність його поведінки особистісним і професійним потребам, ефективність педагогічної діяльності [1; 8].

Емоційна культура вчителя є складною структурою, що складається з багатьох компонентів. Структура емоційної культури

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

вчителя детально висвітлена у дослідженнях сучасних вчених [1; 8]. При певній відмінності підходів у виділенні компонентів структури простежується єдність поглядів на змістовну сутність цього складного явища.

Майбутній учитель повинен володіти системою знань, що лежать в основі формування його емоційної культури. Це знання основних ідей і понять гуманізму; знання норм загальнолюдської моралі і професійної етики; знання, що розкривають сутність емоційної культури, основні емоційні стани людини; знання особливостей власної емоційної сфери; психолого-педагогічні знання; знання про шляхи і засоби, що забезпечують формування цього складного особистісного утворення. Ці вимоги складають змістову характеристику когнітивного [1], інтелектуально-операційного [8] компонента.

До мотиваційного компонента емоційної культури вчителя відносять мотиви, які лежать в основі його дій і поведінки: інтерес до власної емоційної сфери й емоційної сфери учнів; прагнення зрозуміти власні почуття та почуття й настрої учнів, потреби та вміння підтримувати в собі та в учнів позитивний емоційний стан; почуття відповідальності за свої почуття і вчинки перед оточуючими; прагнення створювати сприятливий емоційний клімат у навчально-виховному процесі.

Комунікативно-поведінковий компонент емоційної культури передбачає наявність у вчителя вміння знайти правильний стиль і тон взаємовідносин в системах "учитель-учень", "учень-учень"; здатність відчувати емоційну обстановку уроку і впливати на неї; вміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан учнів і керувати ним під час заняття; уміння за допомогою невербальних засобів спілкування адекватно виражати і передавати учням необхідні емоції, настрої. Цей компонент є дуже важливим в структурі емоційної культури вчителя музики. Холодний, статичний урок музичного мистецтва не викликає емоційного переживання, без якого неможливе повноцінне сприймання музики. Сам учитель має передавати стан захоплення мистецтвом. Учитель повинен використовувати арсенал засобів виразності: забарвлення голосу, його тембр, діапазон, мелодика, а також міміка, жести, рухи тіла, рук тощо. Використання вчителем засобів акторської виразності сприяє створенню сприятливої обстановки для кращого здійснення виховного задуму, викликає інтерес, глибокі співпереживання.

Великого значення виразному образу вчителя надавав А.С. Макаренко. Навчання молодих

педагогів він не уявляв без озброєння їх спеціальними знаннями й навичками, без яких вихователь не може працювати, тому що у нього не поставлений голос, він не вміє розмовляти з дитиною і не знає, в яких випадках і як треба говорити. А.С. Макаренко зазначав: "Для мене в моїй практиці ... стали вирішальними такі "дрібниці": як стояти, як сидіти, як підвестися з стільця з-за стола, як підвищити голос, усміхнутися, як подивитися. Нас цього ніхто не навчав, а цього можна і треба навчати, і в цьому є і повинна бути велика майстерність" [7, 215]. Не може бути гарним вихователь, який не володіє мімікою, який не може надати своєму обличчю необхідного вираження або стримати свій настрій. Вихователь повинен уміти організовувати, ходити, жартувати, бути веселим, сердитим. Вихователь повинен вести себе так, щоб кожний рух його виховував [7].

Таким чином, у даному випадку мовачде про можливість використання деяких елементів акторської техніки для набуття педагогічної майстерності. А.С. Макаренко був впевнений, що в майбутньому в педагогічних ВНЗ обов'язково будуть викладатися мистецтво постановки голосу, мистецтво тону, погляду, повороту. Все це потрібно, і без цього не може бути гарного вихователя [7].

Музика, як урок прекрасного, повинен відрізнятися високою художністю, оскільки педагогічний процес сильно впливає на інтелект учнів, на їхні почуття та емоції. Тобто, в даному випадку можна говорити про естетику уроку музики, яка виражається в захопленості та емоційності вчителя, виразності, красі його мови, рухів, жестів, у всьому зовнішньому вигляді. Необхідно, щоб сам педагог переживав ті емоції, які прагне передати учням, сприймаючи красу оточуючого життя. Творчий процес учителя здійснюється в обстановці публічності, що потребує постійної творчої мобілізації вміння володіти собою. Вчитель зобов'язаний мати парад на обличчі [7]. Управління творчим самопочуттям є необхідною умовою учительської діяльності. Учителю-музиканту доводиться багато разів виконувати один і той самий твір, і не дивлячись на це, необхідно зберегти зацікавленість і підйом, відчувати себе першовідкривачем раніше невідомої дітям музики.

Емоційно-почуттєвий компонент включає гуманні почуття, емпатію, як здатність особистості емоційно відгукуватись на переживання іншої людини; вміння викликати в собі емоційний настрій для проведення конкретного уроку, спроможність захоплюватись

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

спільною діяльністю, вміння керувати емоціями; уміння переборювати внутрішнє роздратування, негативне ставлення до окремих учнів.

Оцінювальний, саморегулюючий компонент виражає здатність правильно оцінювати емоційну ситуацію й адекватно на неї реагувати, здатність контролювати власні емоції, емоційний стан; визначає готовність особистості до самовдосконалення, саморегуляції поведінки відповідно до норм гуманістичної моралі й професійної етики.

Формування емоційної культури майбутнього вчителя музики передбачає пошук і впровадження ефективних шляхів організації навчально-виховного процесу, які б забезпечили розвиток усіх компонентів емоційної культури.

Висновки. Навчально-пізнавальна діяльність студентів має бути спрямована на усвідомлення ролі емоційної культури у професійній діяльності, виявлення й вивчення особливостей власної емоційної сфери, оволодіння теоретичними і емпіричними знаннями з основ емоційної культури, вміннями і навичками емоційної регуляції діяльності, опанування методикою й технологією емоційного виховання й самовиховання.

Викладачі повинні постійно стимулювати студентів до вивчення основ емоційної культури, створювати сприятливу емоційну атмосферу, забезпечувати умови активної роботи щодо застосування набутих знань, умінь і навичок з основ емоційної культури в навчально-пізнавальній діяльності та під час педагогічної практики, розробляти індивідуальні моделі взаємодії зі студентами, моделювати ситуації сумісної діяльності учасників педагогічного процесу як активних суб'єктів професійно та особистісно орієнтованої взаємодії.

В процесі музично-педагогічної підготовки доцільно ввести спецкурс "Основи формування емоційної культури майбутніх учителів музики", широко запроваджувати на заняттях завдання творчого характеру, тренінги емоційних станів, вправи на розвиток емоційної виразності, техніки саморегуляції емоційних станів, способи зняття емоційної напруги, використовувати імпровізовані емоційні ситуації, дискусії, драматизації та імпровізації, ділові і рольові ігри, ігри для

емоційного розвантаження, що дозволить майбутнім учителям музики усвідомити роль емоційного фактора у навчально-виховному процесі, позитивно вплине на формування їхньої емоційної культури як складової професійної культури.

1. Анненкова І.П. Формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін: автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / І.П. Анненкова. – Одеса: Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. 2003. – 31 с.

2. Бачинин В.А. Духовная культура личности: философский очерк / В.А. Бачинин. – М.: Политиздат, 1986. – 111 с.

3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский // Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.

4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

5. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б. Крылова. – М.: Высш. школа, 1990. – 142 с.

6. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. – М.: Знание, 1982. – 175 с.

7. Макаренко А.С. Твори: в 7-ми тт. / А.С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1954. – Т. 5. – 484 с.

8. Могилей І.В. Формування емоційної культури майбутніх учителів музики: автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / І.В. Могилей. – Х., Харківський ДПУ ім. Г.С. Сковороди. 2000. – 18 с.

9. Педагогика: Учеб. пособие для студ. пед. учеб. завед. / Под ред. П.И. Пискасишского. – М.: Высшее образование, 2006. – 431 с.

10. Поплужный В.В. Эмоциональная культура школьников: метод. пособие. / В.В. Поплужный. – Новгород: Изд-во ГПИ, 1993. – 43 с.

11. Толстых В. Воспитание чувств / В. Толстых. – М.: Искусство, 1968. – 256 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2011

"Лише прекрасне буде радісне, вічне і цінне у всі часи".

Оскар Уайльд
англійський письменник

